

SIMONA COKAN: NIČELNA TOLERANCA DO AGRESIJE IN ČUSTVENE, VEDENJSKE IN SOCIALNE MOTNJE (ČVSM)

POVZETEK

Članek je usmerjen v teoretično opredelitev čustvenih in vedenjskih težav otrok in mladostnikov, s pregledom izbranih klasifikacij vedenjskih težav oz. simptomov kot podpora pri oceni, da gre pri otroku oz. mladostniku za čustvena in vedenjska izstopanja, težave oz. motnje. V nadaljevanju se opredeli, razloži pojem agresivnosti skozi otrokov razvoj in izpostavi problem agresivnosti pri otrocih/mladostnikih s čustvenimi, vedenjskimi in socialnimi motnjami. V tem kontekstu se opredelimo do postavitve in razumevanja »ničelne tolerance do agresivnosti« v povezavi z razumevanjem simptomatike agresivnih otrok. V sklepnem delu članka je predstavljen primer aktivnosti za spodbujanje medosebnega zavedanja v skupini otrok (primerjanje socialnega vedenja) z analizo, sintezo in interpretacijo odgovorov sodelujočih otrok.

Ključne besede: agresivni otrok, čustvene, vedenjske, socialne motnje, ničelna toleranca do agresivnosti, socialno vedenje.

ZERO TOLERANCE TO AGGRESSION AND EMOTIONAL, BEHAVIOURAL AND SOCIAL DISORDERS

ABSTRACT

This article is showing theoretical definition of children and adolescents with emotional and behavioural difficulties, by reviewing selected classifications of behavioral problems, symptoms as an assessment support, that the child is dealing with emotional, behavioural excesses, difficulties and disorders. Further below is defined, explained the concept of aggression through child development and the problem of aggression is exposed in children/adolescents with emotional, behavioral and social disorders. In this context we define the establishment and understanding of zero tolerance to aggression in relation to understanding symptoms of aggressive children. In the concluding part of the article is shown an example of activity for promoting interpersonal awareness in the group of children (comparing social behavior), by analyzing, synthesizing and interpreting the responses of participating children.

Key words: aggressive child, emotional, behavioural, social disorders, zero tolerance to aggression, social behavior.

1. TEORETIČNI UVOD

1.1 OPREDELITEV ČUSTVENIH IN VEDENJSKIH TEŽAV

Ko govorimo o čustvenih in vedenjskih motnjah, imamo v mislih ponavljajoče se oblike družbeno nezaželenega vedenja. Za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi motnjami so se v preteklosti kakor tudi danes uporabljali različni nazivi (Popović, 2010). Raznolikost pojmov je nastala deloma zaradi številnih oblik in vzrokov čustvenih in vedenjskih motenj, deloma pa zaradi različnih teoretičnih pristopov in pojmovanj (prav tam, str. 8). Mikuš Kos (1991) opredeljuje čustvene in vedenjske motnje: *»Motnje vedenja so tiste oblike vedenja, ki delujejo neugodno na otrokovo življenjsko situacijo, na njegovo možnost dejavnega prilagajanja zahtevam okolja in na njegov razvoj, obenem pa so moteče za življenje drugih ljudi.«* (Mikuš Kos, 1991, str. 103.)

Poleg pojma čustvene in vedenjske motnje so najpogostejši termini, ki obravnavajo to populacijo, še vedenjska problematičnost, neprilagojeno vedenje, odklonsko vedenje, disocialnost, asocialnost, antisocialnost, delikventnost, čustvene in vedenjske motnje. (Popović, 2010.)

Kobolt (2011) opozarja, da pri nastajanju čustvenih in vedenjskih težav gre za izrazito heterogenost tako pojavnih oblik kot dejavnikov, ki vplivajo na njihovo nastajanje in utrjevanje. Gre za preplet *bioloških, psiholoških* in *socialnih* dejavnikov. (Kobolt, 2011. str. 160.) Vsi trije delujejo interaktivno v procesu otrokovega razvoja. Težave so lahko pretežno internalizirane (čustvene težave), eksternalizirane (vedenjske težave) ali kombinirane (čustvene in vedenjske težave).

Evans in sodelavci ČVT opredeljujejo kot širok spekter, ki sega od socialne neprilagojenosti do nenormalnih čustvenih odzivov, so mnogovrstne in se pojavljajo v različnih oblikah in težavnih stopnjah (Evans idr., 2003; povz. po Kobolt, 2011, str. 8). Manifestirajo se bodisi kot pasivno/umaknjeno ali pa kot agresivno/impulzivno vedenje. Koboltova (2011) ob tem dodaja, da so te težave praviloma nastajale dolgo časa ali pa so plod nenadnih hudih izgub in pritiskov, niso pa trajne. Zlasti če najdejo mladi razumevajoče in spodbudno okolje, v katerem si lahko ponovno pridobijo izgubljeno ravnotežje, se težave poležejo. V mnogih primerih se izražajo skupaj z učnimi težavami. (Kobolt, 2011, str. 161-162.)

Atkinson in Hornby menita, da so značilnosti otrok/mladostnikov s ČVT naslednje: njihovo vedenje je letom neprimerno ali pa je na kakršen koli drug način socialno neprimerno, vedenje moti tako učenca samega kakor njegove sošolce pri učenju (npr. stalno klepetanje v razredu, Simona Cokan: Ničelna toleranca do agresije in čustvene, vedenjske in socialne motnje (ČVSM)

odpor do dela, nagajanje sošolcem). V njihovem vedenju je prepoznati znake čustvenega nemira (npr. nepričakovan jok, umik iz socialnih dejavnosti) in izrazite so težave pri oblikovanju ter vzdrževanju pozitivnega odnosa (npr. umik od sošolcev, agresivnost do ostalih otrok in odraslih oseb). (Atkinson in Hornby, 2000; povz. po Kobolt, 2011, str. 162.)

Kauffman poda definicijo, da so otroci s ČVT tisti, ki se na okolje kronično odzivajo izrazito neprimerno. K temu dodajmo še vpliv okolja – takšno vedenje okolje vznemirja in moti, zato postanejo tudi odzivi okolja do otroka nestrpni in odklonilni (prav tam, str. 163).

Kobolt (2011) opozarja, da za oceno, da gre pri otroku za težavo/motnjo, morajo biti prisotni naslednji kriteriji:

- da se čustvena in vedenjska slika pojavlja skozi daljše časovno obdobje,
- da je vedenjski ali čustveni problem resen,
- da ogroža posameznikov razvoj
- in ga z običajnimi in razpoložljivimi spremembami okolja/ravnanja nismo uspeli ublažiti.

Popović (2010) ob tem dodaja, da čim dalj časa opažamo določeno obliko vedenja, toliko več je verjetnosti, da si jo je otrok privzel kot stalno obliko reagiranja, in toliko bolj je verjetno, da je postala njegova osebna značilnost. Čim pogosteje jo opažamo, tem verjetneje je, da gre za motnjo. Čim raznovrstnejše so situacije, ki sprožajo enako reakcijo, toliko več je verjetnosti, da gre pri otroku za globlje čustvene in vedenjske motnje in ne le za reaktivno obliko odpora proti neustreznemu ravnanju okolja. Pri tem pa Koboltova (2011) izrecno poudarja, da čustvenih in vedenjskih izstopanj, težav/motenj ni mogoče stlačiti v predale. Na klasifikacije, pripomočke (definicije, pojme, teoretske razdelitve) se sicer lahko naslonimo, vendar se moramo zavedati, da so to zgolj naši metamodeli. Najbolj pomembno v procesu ocenjevanja – diagnosticiranja – je, da skupaj s posameznikom potujemo skozi proces sodelovanja, soustvarjanja, okrevanja, vzpostavljanja bolj ugodnih osebnih, socialnih in odnosnih mrež. Ključna pri tem je tudi refleksija posegov – kot podpora, vodenje, usmerjanje, učenje, korekcija svetovanje. (Prav tam, str. 166.)

1.2 PREGLED IZBRANIH KLASIFIKACIJ OTROK IN MLADOSTNIKOV S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI MOTNJAMI

Bregantova klasifikacija (Bregant, 1987)

- **Motnje v odnosu do vrstnikov:** posiljevanje s svojo voljo, prepirljivost, iskanje družbe z negativnimi vzori, spletkarjenje
- **Motnje v odnosu do odraslih:** predrznost, tajejanje in laganje, nevodljivost, čustvena neodzivnost
- **Motnje pri delu:** zavračanje učenja in fizičnega dela, izostajanje iz šole, izostajanje z delovnega mesta
- **Tatvine:** v družini, zunaj družine, sošolcem ali gojencem
- **Pohajkovanje in beganje:** avanturizem, izostajanje od doma in pohajkovanje, beganje od doma
- **Nasilnost:** izzivalnost, grožnje, fizična napadalnost do vrstnikov, fizična napadalnost do odraslih, uničevanje predmetov, mučenje živali
- **Nastopaštvo:** pretvarjanje zaradi uveljavitve in prevarantstvo
- **Seksualna neprilagojenost:** promiskuiteta, spolni odnosi za materialne koristi, prezgodnji in neprimerni spolni odnosi.

Bečajeva klasifikacija (Bečaj, 1989)

Bečaj dopolnjuje klasifikacijo disocialnega vedenjskega sindroma, ki ga srečujemo pri čustvenih in vedenjskih motnjah z naslednjimi simptomi:

- **manjša delovna učinkovitost:** otroci so običajno učno neuspešni, ponavljajo razrede, imajo visoke splošne sposobnosti, vendar je njihova uspešnost daleč od njihovih resničnih sposobnosti, težko se zaposlijo oz. hitro razdirajo delovna razmerja;
- **pomanjkanje aktivnih interesov:** prevladujejo pasivni interesi, kajenje, pitje, gledanje televizije, videa, igranje računalniških igric itn., ni pa dejavnosti, pri katerih je otrok ali mladostnik dejaven;
- **pomanjkanje delovnih navad:** ni dejavnosti, kjer bi posameznik kazal ustrezno vztrajnost, niti pri učenju, še manj pa pri igri ali delu;
- **pomanjkanje stikov z vrstniki, ki nimajo čustvenih in vedenjskih težav:** ne družijo se več in ne prijateljujejo z vrstniki, ki nimajo težav, med sošolci niso priljubljeni, družijo se predvsem s sebi enakimi;
- **izločenost iz socialnega okolja:** otrok ali mladostnik ni vključen v noben klub ali organizacijo, kjer bi bil tudi dejaven;

- **pomanjkanje pozitivnega čustvenega stika z odraslimi:** otrok ali mladostnik s čustvenimi in vedenjskimi motnjami nima nobenega odraslega, ki bi mu lahko resnično zaupal, bil nanj navezan, in pri katerem bi doživljal sprejetost.

Skalarjeva klasifikacija vedenjskih težav (Skalar, 1999; povz. po Popovič, 2010)

Skalar navaja naslednje vedenjske težave pri otrocih in mladostnikih v vzgojnih zavodih:

- **disocialnost:** agresivnost, huliganstvo, kazniva dejanja in prekrški zoper javni red in mir;
- **nekomunikativnost:** izmikanje socialnim stikom;
- **nemotiviranost:** izraža se v pasivnosti, brezbržnosti, indiferentnosti do česar koli, ne kažejo posebnega veselja za šolo, poklicno usposabljanje, interesne dejavnosti, nimajo odnosa do lastnega položaja in prihodnosti;
- **slabše funkcioniranje pri normalnih obremenitvah:** potrebujejo veliko dodatne in posebne pomoči;
- **nadomestne zadovoljitve:** pretirano masturbiranje, opijanje z alkoholom, strastno kajenje, narkomanija, pobegi, agresivnost in destruktivno vedenje;
- **neprilagojeno uveljavljanje:** šemasto obnašanje, izpostavljanje nevarnostim, hvalijo se, lažejo in pretiravajo, so nesramni v odnosu do avtoritete;
- **nevrotičnost:** pogosteje manifestirajo nevrotične simptome (nevrastenični sindrom s psihosomatskimi motnjami);
- **motnje navad:** enureza, redkeje enkopreza, motnje govora (jecljanje), tiki, grizenje nohtov, puljenje las ...

Schraderjeva empirična fenomenološka klasifikacija (povz. po Popovič, 2010)

- **Funkcijske motnje:** enureza, enkopreza, zaprtje, motnje prehranjevanja, splošen motorični nemir, tiki, govorne motnje, motorična nerodnost, slabosti čutil (naglušnost, slabovidnost).
- **Motnje navad:** sesanje palca, grizenje nohtov, puljenje las, škripanje z zobmi, ekscesivna masturbacija.
- **Motnje »jaz-občutkov« in temeljnega razpoloženja:** občja bojzljivost, bojazen v določenih situacijah, bolehanje, smiljenje samemu sebi, tečnarjenje, depresija, jok, poskusi samomorov, evforičnost.

- **Socialne motnje:** trma, kljubovalnost, nasprotovanje avtoriteti, pretirano ljubosumje, čustveno šibka navezanost na soljudi, govorne motnje (mutizem, avtonomni govor, otroški govor, rotacizem), samotarstvo, pobegi, pretepanje, brutalnost, mučenje, trpinčenje ljudi, živali ...
- **Motnje na področju dela in storilnosti:** motnje igranja ali pomanjkanja interesa, neuspešnost, motnje zaznavanja, pozabljivost, motnje koncentracije, sanjarjenje, lenoba, odpor do dela, pretirana pridnost, umazanost, netočnost, neurejenost, pretirana skrb za čistočo, pretirana skrbnost.

Myschkerova klasifikacija (Myschker, 1999 in 2009; povz. po Kobolt, 2011)

SKUPINA	SIMPTOMATIKA
OTROCI Z EKSTERNALIZIRANIMI OBLIKAMI VEDENJA – AGRESIVNIM VEDENJEM	Agresivnost, hiperaktivnost, neupoštevanje pravil, motnje pozornosti
OTROCI Z INTERNALIZIRANIM, ZARADI STRAHU OVIRANIM VEDENJEM	Bojazen, strah, žalost, brez interesov, umaknjeno vedenje, psihosomatske težave, občutje manjvrednosti
OTROCI S SOCIALNO NEZRELIM VEDENJEM	Nezrelo vedenje, nižja odpornost proti stresu, težave v koncentraciji
OTROCI IN MLADOSTNIKI S SOCIALIZIRANIM DELIKVENTNIM VEDENJEM	Brez občutka odgovornosti, agresivni, napadalni, nizka frustracijska toleranca, nemirni, rizično vedenje, brez ovir in zavor, nesposobnost navezovanja stikov

2. AGRESIVNOST, NIČELNA TOLERANCA DO AGRESIVNOSTI

2.1 OPREDELITEV POJMA

Agresivnost v najširšem smislu je vsak aktiven pristop k okolju in izraža prvotni pomen besede (ad gredere - lat.) približati se, pristopiti. Zajema vse oblike gibanja, iztegovanja rok in grizenja hrane, nekatera čustva, kot so jeza, bes, sovraštvo, tja do telesnega nasilja nad drugimi (Lamovec, 1978; povz. po Bužan, 2010). Če vzamemo ožjo definicijo, ta pravi, da je agresivno vsako dejanje, ki ima namen poškodovati drugo osebo, predmet ali žival, ki tega ne želi. Agresivnost ima v pogovornem jeziku negativen pomen. S tem ko vedenje neke osebe označimo kot agresivno, jo hkrati že moralno označimo. Običajno uporabljamo tri kriterije za opredelitev agresivnega dejanja. Agresivno je tisto dejanje, ki:

- omejuje vedenje druge osebe,
- kaže na sebične motive storilca,
- kjer je storilec pobudnik nasilnega obračunavanja. (Bužan, 2010, str. 19.)

2.2 AGRESIVNOST SKOZI POSAMEZNIKOV (OTROKOV) RAZVOJ

Če pogledamo na agresivnost skozi razvoj posameznika, potem se moramo strinjati z mnenji mnogih strokovnjakov, da je v zgodnjem otroštvu agresivnost normalna reakcija otrok. Pojavi se že pri dojenčku, kadar ne more zadovoljiti svojih potreb (lačen je, moker, zebe ga). Njegova reakcija, ko želi pokazati nezadovoljstvo, je jeza. Kasneje se otroci želijo gibati, dotikati, spoznavati nove predmete. Če jih pri tem oviramo, to pri njih vzbudi razburjenje, jezo. Ker niso sposobni sami obvladati občutkov, so starši tisti, ki jih morajo tega naučiti. Otrok se nauči svoja čustva verbalno izraziti šele kasneje. Za učenje tega potrebuje spodbude staršev. Če so starši jezo in agresijo otrok preveč zavirali, potem razvoj otroka usmerijo v nepravo smer. Obdobje agresivnega vedenja sicer z otrokovim razvojem samo preide v naslednjo stopnjo, ko otrok prične z ustvarjalno igro. (Bužan, 2010.) Pomembno je, da so otrokovi starši s svojim vedenjem otroku vzgled, saj jih otrok v marsičem posnema. Poleg ožje in širše družine pa so za razvoj in oblikovanje zdrave agresivnosti pomembne tudi otrokove konstrukcijske in psihološke značilnosti (prav tam, str. 20).

Tomorijska (1988) govori o tem, da je temperament tisti, ki določa stopnjo splošne aktivnosti, impulzivnosti in izrazitost čustvenih reakcij. Otrokova vitalnost, sprejemljivost, odzivnost lahko pomembno določajo izid njegovega osebnostnega razvoja. Zgodnje otroško obdobje (čas prve socializacije) odloča o možnostih vsega nadaljnjega postopnega osamosvajanja, adolescentno obdobje (faza druge stopnje socializacije) pa je čas, ko so pozitivne skupne izkušnje z vzorom za zdravo agresivnost najbolj formativne. (Tomori, 1988; povz. po Bužan, 2010.) Zdrava agresivnost je torej pogoj za to, da posameznik gradi svoje samospoštovanje, zori v stresih in obvladuje različne pritiske in obremenitve.

Winicott (1985) zato postavlja enačaj med agresivnostjo in aktivnostjo. Agresivnost je pogoj za raziskovanje prostora in nujno potrebna, da otrok povečuje svoje znanje in spretnosti, ter identična s premikom od popolne odvisnosti k samostojnosti.

Ob vstopu v adolescentno obdobje se testira uspešnost vseh prejšnjih razvojnih obdobij in tako se v fazi separacije in individualizacije agresivnost lahko pokaže kot problematičen vidik osebnosti mladega posameznika.

2.3 PROBLEM AGRESIVNOSTI PRI OTROCIH/MLADOSTNIKI S ČUSTVENIMI, VEDENJSKIMI IN SOCIALNIMI MOTNJAMI TER OPREDELITEV DO NIČELNE TOLERANCE DO AGRESIVNOSTI

Destruktivna agresivnost je ena od najbolj značilnih potez disocialne populacije (izraz disocialnost smo prevzeli po Bregantovi klasifikaciji; gre za vedenje posameznika, ki ni v skladu z normativno urejenostjo družbe) in zanjo tudi najbolj usodna, ker sproži toliko negativnih reakcij v okolju, ki disocialnost še krepijo. (Bregant, 1987.) Destruktivna agresivnost se pojavlja kot posledica nezadovoljenih osnovnih psiholoških potreb, in sicer potrebe po varnosti, naklonjenosti, ljubezni, spolnosti, priznanju, veljavi ... Preden se v splošnem opredelimo do ničelne tolerance do agresivnosti v povezavi z otroki s ČVSM, si najprej oglejmo mehanizme oblikovanja agresivnosti. Na tej podlagi bomo lahko ovrgli marsikatero »zdravorazumske« reakcije in ugotovili, da se za manifestnim agresivnim vedenjem skriva drugačna vsebina. Preprečena in neizpolnjena pričakovanja (v odnosu z vrstniki in odraslimi) so pogosto povod za njihovo destruktivno vedenje. Omenjena pričakovanja niso vedno očitna, direktno izražena ali opažena; skratka, skrivajo se za različnimi načini izražanja, s katerimi posreduje človek svoje namene in nagibe. Za vsem tem

se skriva bojazen, zaradi neugodnih izkušenj, po eni strani si npr. srečanja s sovrstniki želijo, po drugi strani pa bi se zaradi bojazni temu radi izmaknili, zato pride do napetosti. (Bregant, 1987, str. 46.) Kar pomeni: možnost za agresivno reagiranje je tem večje, čim mučnejša so bila prejšnja srečanja in čim več bojazni so povzročile izkušnje z drugimi ljudmi. Strah, ki ga ti otroci čutijo, jih sili k umiku ali k napadu in izhaja iz občutkov ogroženosti. Oblike, v katerih se izraža napadalnost, so zelo različne: od direktnega in grobega fizičnega napada do zelo prefinjenih in prikritih oblik sovražnosti (draženje, dolgočasenje, izmikanje), s ciljem: provokacija sočloveka. (Prav tam, str. 48.) Destruktivna agresivnost praviloma sledi doživljanju nevarnosti in je zaščitna reakcija pred zunanjo ali notranjo nevarnostjo in z njo povezano bojaznijo. Bregant opozarja, da pri gojencih najdemo tudi zelo značilen mehanizem, ki je povezan z agresivnostjo. Pravimo mu identifikacija z nasprotnikom. Ko naj bi otrok kritiziral kakšno lastno napako, torej sebe, prenese oz. prevali krivdo navzven – na drugega. Da bi mu bilo prihranjeno videti sebe v slabi luči, najde in vidi nepravilnost in krivdo pri drugem. Da se prepriča o nasprotnikovi nepravilnosti, postane do njega napadalen in skuša s tem izzvati njegovo napadalnost. Smisel destruktivne napadalnosti, s katero skuša otrok prevaliti krivdo na drugega, je, da nasprotnika onečasti oz. naredi za slabega (na ta način bi odvrnil kritiko od sebe). Gre za to, da hočejo gojenci vrstnika ali odraslega, ki se ga v resnici bojijo, napraviti za krivca in slabega. Prenašanje krivde na drugega je zelo pomemben mehanizem agresivnega vedenja, ker prinaša posebno psihološko razbremenitev. (Prav tam, str. 49.) Gojenec s svojim napadom brani idealizirano predstavo o samem sebi.

Destruktivna agresivnost se sproži, ko je preprečena pozitivna, to je konstruktivna realizacija samega sebe. Onemogočena sta sprejemljivo uveljavljanje in ustrezna pridobitev naklonjenosti, prijateljstva, spoštovanja in ljubezni. Gojenec doslej ni imel priložnosti naučiti se prav delati, biti prizadeven, znati počakati na uspeh in se tudi kdaj čemu odpovedati. Vsega tega ga je potrebno naučiti, če ga ne bomo spravljali v stisko ter zbujali v njem odpor in občutek ogroženosti. Bregant opozarja, da mu pri tem vendarle ne smemo dopuščati pasivnosti in lagodnosti in dovoljevati uživaško nedejavnost. Pomagamo mu lahko le z razvijanjem njegove lastne aktivnosti in iniciativnosti. Gojencu je potrebno odkriti resnično življenje in njegove realne zahteve, hkrati pa tudi posledice lagodnosti in samovolje. (Prav tam, str. 50.)

Tako Bregant kot tudi Redl in Wineman poudarjajo, da je problem provokativnosti disocialne mladine ena najbolj kritičnih točk vsake korekcije, ob tem pa je pomembno, da mora odrasel človek (terapevt, vzgojitelj, učitelj) te provokacije vzdržati.

Redl in Wineman v Agresivnem otroku opisujeta celo vrsto tehnik, ki jih uporablja disocialni ego, da bi se zaščitil pred občutki krivde in zavaroval umetno sestavljeno, idealizirano podobo o sebi. Uspešne provokacije tako omogočajo, da se ohranja status quo z utemeljitvijo: »Vi niste nič boljši. Če ste vi taki, sem lahko tudi jaz. Kakršni ste vi do mene, tak sem lahko tudi jaz do vas.« (Redl in Wineman, 1984.)

Poznavanje dinamike destruktivne agresivnosti se zdi zlasti pomembno zaradi tega, ker se pogosto lotevamo problemov disocialne populacije strokovno zelo naivno: *otroka je treba imeti rad, ga sprejeti takega, kot je, pa bo vse v redu*. Kadar gre za motnje vedenja in osebnosti, otrok na veliko čustveno angažiranost odraslega rad odgovarja s provokacijami, velika čustvena vlaganja odraslega plačuje otrok z vedno večjimi provokacijami. Brez poznavanja dinamike motnje je to izredno težko prenašati, saj se *dobro plačuje s slabim, večje je žrtvovanje za otroka, slabši je*. Bregant opozarja, da lahko pri tem zaidemo v dva ekstrema: *mišljenje, da potrebujejo popolno svobodo, zato se je potrebno izogniti vsakemu omejevanju, ki jih lahko frustrira, ali pa gre za izjemno trdnost in zahtevnost v obravnavi te problematike*. V ta kontekst lahko zdaj postavimo tudi razumevanje ničelne tolerance do agresivnosti. Vzpostavitev ničelne tolerance do agresije pomeni, da agresija v nobeni obliki ni sprejemljiva. Ob razumevanju simptomatike agresivnih otrok pa lahko ugotovimo, da le-te seveda ni mogoče v nedogled tolerirati, vendar pa je tudi ni pametno dosledno direktno zatirati. Namreč strogo kaznovanje povečuje stopnjo napetosti in agresije, s čimer prav prispevamo k težavi, ki bi jo želeli odpraviti. Redl in Wineman trdita, da je kaznovanje tehnika, ki zahteva dobro funkcioniranje posameznikovega spoznavnega in kontrolnega mehanizma. Glede na težave, o katerih smo predhodno pisali, pa to pomeni kontraindiciran učinek, zlasti na začetku prevzgojnega procesa. Otroci bodo celo na najbolj milo obliko kaznovanja reagirali kot na sovražno dejanje, ki jim bo služilo za še večjo protisovražnost. (Redl in Wineman, 1984, str. 83.) Vec (2007) prav tako opozarja, da z večjimi pritiski se lotimo problematike nasilja – v tem primeru v šoli oz. v razredu – več je bomo tudi izzvali, še zlasti če se bomo problematike lotevali v smislu vrednotenja, moraliziranja in ocenjevanja v smislu »dobro«, »slabo«, »nemogoče«. Torej, določeno mero agresivnega vedenja je treba tudi dopuščati – tu mislimo na razne oblike besedne agresije (še posebej do odraslega). (Vec, 2007, str. 4.) Namreč

agresivni odziv na odraslega največkrat ni usmerjen dejansko na njega, ampak na vse tisto, kar odrasli simbolizira otroku, otroci se v bistvu spopadajo z odraslimi kot predstavniki tega sveta ali pa gre za možnost agresivnega odziva zaradi strahu pred ljubeznijo. (Redl in Wineman, 1984, povz. po Vec, 2007.) Če tega ne upoštevamo, lahko vsako vedenje otroka razumemo kot napad nase.

Redl in Wineman (1984) posebej opozarjata, da v koncept obravnave sodi tudi »dopuščanje destruktivnosti in meja uničevanja«, v smislu uničevanja določenih materialov, stolov, pohištva oz. dopuščanje napačne uporabe le-teh; hkrati pa je pomembno postavljanje omejitev – *agresivnost, ki druge ogroža, je potrebno preprečiti.*

Rešitev je torej v zmanjševanju otrokove oz. mladostnikove ogroženosti, kar vodi v zmanjševanje potrebe po destruktivni agresivnosti kot obrambni reakciji. Direktno omejevanje agresivnosti oz. ničelna toleranca do agresivnosti pa je nujna takrat, ko je zaradi nje eksistenčno ogrožen otrok sam oziroma njegovo okolje. (Bregant, 1987, str. 51.)

3. PRIMER AKTIVNOSTI ZA SPODBUJANJE MEDOSEBNEGA ZAVEDANJA V SKUPINI OTROK

Šola na vedenje svojih učencev vpliva zlasti z ozračjem in s svojo značilno šolsko klimo. V tem pogledu je posebej nevarna pretirana storilnostna naravnost, ki postavlja v ospredje predvsem učni uspeh. Neuspešni učenci so v taki kulturi izpostavljeni dodatnim pritiskom in vrednostno slabšalnim oznakam. Zlasti so ogroženi učenci s slabo samopodobo, ki je značilna prav za vedenjsko problematično populacijo. V nadaljevanju je predstavljen eksperimentalni del naloge, kjer so se učenci od 6. do 9. razreda osnovne šole s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom opredelili do posameznih oblik antisocialnega vedenja, ga ovrednotili oz. ocenili, katera dejanja so za skupino najmanj sprejemljiva. V aktivnost je bilo vključenih 13 učencev, v starosti od 11 do 16 let.

PRIMERJANJE SOCIALNEGA VEDENJA

Namen: spodbuditi otroke, da relativno presodijo in utemeljijo svoje mnenje o tem, zakaj so negativne oblike socialnega vedenja »slabe«.

Pripomočki: štiri risbe s primeri za vsako kategorijo antisocialnega vedenja.

Navodila: otroci ob vsakem izbranem nizu antisocialnih dejanj razmišljajo in poskušajo odgovoriti na vprašanje: »Katero od prikazanih dejanj bi te najbolj razžalostilo?« Slike prikazujejo deklico Anjo, ki fizično »zlorablja« sošolke. Otroci odgovarjajo na vprašanje in ovrednotijo njeno vedenje, potem pa podobno rangirajo še ostale tri primere.

Spremljanje: otroke prosimo, naj pojasnijo merila, po katerih so razvrstili primere. Individualna mnenja zberemo v tabeli in ocenimo, katera dejanja so za skupino najbolj nesprejemljiva.

3.1 ANALIZA, SINTEZA REZULTATOV IN INTERPRETACIJA ODGOVOROV

Izmed 4 možnih izbir antisocialnega vedenja se je kar 7 učencev odločilo, da je dejanje na sliki B po njihovem mnenju **najslabše**. To je 54 % vseh otrok, ki se je opredelilo do fizičnega nasilja (Anja na ulici zagleda Sandro in vrže vanjo kamen) kot strogo nesprejemljivega. Kot razloge so navedli možnost hudega udarca v glavo, tudi smrt in bolečino.

Dva učenca (15 %) sta izbrala dejanje na sliki C (Anja ne mara Petre, zato gre do nje in jo brcne) kot najslabše. Tudi tu gre za fizično obračunavanje oz. agresivnost. Kot razlog izbire učenca navajata fizično bolečino ob tem dejanju.

Dva učenca (15 %) sta izbrala dejanje na sliki A (Neža hodi po šolskem hodniku in Anja jo pljune) kot najslabše. Kot razlog izbire sta navedla nesramen odnos do sošolke ter čustveno prizadetost ob tem dejanju.

Dva učenca (15 %) sta izbrala dejanje na sliki D (Anja skupaj s prijatelji prestraši Anito, ki odhaja iz šole) kot najslabše. Kot razlog izbire učenca navajata možnost, da ti lahko od strahu zastane srce in umreš ter se opredelita, da je tako vedenje nesramno, neprimerno do sošolke Anite.

Za drugo najslabše dejanje se je 5 učencev odločilo, da je to dejanje pod sliko A. To je 38 % vseh otrok, ki meni, da je pljuvanje zelo neprimerno vedenje, ob tem bi bili užaljeni, počutili bi se prizadeti, da se sovrstniki do njih tako grdo obnašajo.

Štirje učenci so za drugo najslabše dejanje izbrali dejanje pod sliko C. To je 31 % vseh otrok, ki meni, da bi bili zelo užaljeni, če bi jih kdo brcnil.

Trije učenci so za drugo najslabše dejanje izbrali dejanje pod sliko B. To je 23 % vseh otrok, ki menijo, da lahko s kamenjanjem poškoduješ sošolca oz. prijatelja.

En učenec je za drugo najslabše dejanje izbral dejanje pod sliko D. To je 7,7% vseh otrok, ki meni, da bi jih dejanje pod sliko D zelo prestrašilo.

Za tretje najslabše dejanje so se 4 učenci odločili, da je to dejanje pod sliko C. To je 31 % vseh otrok, ki meni, da je brcanje nesprejemljivo, ker povzroča bolečino, ker je to nesramno vedenje, ker te lahko tako nekdo poškoduje.

Trije učenci (23 %) so izbrali dejanje pod sliko D; trije učenci (23 %) dejanje pod sliko A (ga opredelili kot nespoštljivo, ponižujoče) in trije učenci (23 %) dejanje pod sliko B.

Odgovori so tu zelo enakomerno razpršeni med dejanji A, B in D.

Za najmanj slabo dejanje se je kar 7 učencev odločilo, da je to dejanje pod sliko D. Da te nekdo prestraši, je sicer slabo, grdo vedenje, bili bi tudi užaljeni. To je 54 % vseh otrok, ki meni, da je to dejanje manj sprejemljivo.

Iz analize lahko razberemo, da je za učence najbolj **nesprejemljivo dejanje na sliki B; drugo najslabše dejanje je pod sliko A; tretje najslabše dejanje je na sliki C in kot najmanj slabo dejanje je pod sliko D.**

S to dejavnostjo smo otroke spodbudili k razmišljanju o socialnem vedenju, o socialnih situacijah. Posledično so lažje oblikovali svoje mišljenje o medosebnem vedenju ter o pravilih, ki mu vladajo. Otroci so zelo dobro predvideli možne posledice dejanja, če ti nekdo vrže kamen. Z vprašanjem - *Kaj bi te najbolj razžalostilo, če bi se nekdo tako obnašal do tebe* – smo jih spodbudili k osebnemu razmišljanju. Kot naslednje najslabše dejanje so otroci navedli primer pljuvanja. Tu se mi zdi izjemno zanimivo, da so pljuvanje uvrstili kot slabše dejanje od brc. Če si pogledamo njihove odgovore oz. razloge za izbiro, vidimo, da pljuvanje (poleg tega da gre za fizično zlorabo – namen – povzročiti telesno poškodbo) predstavlja tudi psihično nasilje – namreč občutek ponižanja, manjvrednosti, razvrednotenja in razčlovečenja. Cilj te aktivnosti je bil otroke spodbuditi, da razmišljajo o socialni naravi določenih dejanj, da razmislijo tudi o socialnih in moralnih pravilih, ki usmerjajo vedenje. Skozi to aktivnost smo poglobljevali problem nasilnega ravnanja v smislu vzgojnega delovanja, netolerance do fizičnega nasilja, ter spodbujali otroke k jasnemu izražanju vrednot in moralne presoje.

Priloga 1 (modificirana izvedba aktivnosti Primerjanje socialnega vedenja, po Warden in Christie, 2001)

Primerjanje antisocialnega vedenja

A

Neža hodi po šolskem hodniku in Anja jo pljune.

B

Anja na ulici zagleda Sandro in vrže vanjo kamen.

C

Anja ne mara Petre, zato gre do nje in jo brcne.

D

Anja skupaj s prijatelji prestraši Anito, ki odhaja iz šole.

- Poglej vse štiri narisane situacije (A, B, C in D).
- Katero od štirih dejanj, ki jih je storila Anja, je po tvojem mnenju najslabše? Kaj bi te najbolj razžalostilo, če bi se nekdo tako obnašal do tebe?
- Svojo prvo izbiro napiši v prvi prostor (A, B, C ali D) in navedi razlog.
- Zdaj po vrstnem redu razvrsti še druga dejanja, ki jih je storila Anja.

Izbira	Risba	Razlog za izbiro
Najslabše dejanje		
Drugo najslabše dejanje		
Tretje najslabše dejanje		
Najmanj slabo dejanje		

4. VIRI OZ. LITERATURA

1. Bečaj, J. (1989). Kriterij za oddajo v vzgojni zavod. *Ptički brez gnezda*, 13 (27), 7-29.
2. Bregant, L. (1987). Disocialnost pri otrocih in mladostnikih. *Psihoterapija* 15, Ljubljana: Medicinska fakulteta.
3. Bužan, V. (2010). Agresivnost. V V. Bužan, A. Golob, Š. Byrne, B. Hegeduš (Ur.), *Težave v vedenju kot izziv* (str. 19-32). Ig: Center za usposabljanje, delo in varstvo Dolfke Boštjančič.
4. Kobolt, A. (2011). Razumevanje in odzivanje na čustvene in vedenjske težave. *Socialna pedagogika*, 15 (2), 153-174.
5. Mikuš Kos, A. (1991). *Šola in duševno zdravje*. Murska Sobota: Pomurska založba.
6. Popović, T. (2010). Čustvene in vedenjske motnje. V V. Bužan, A. Golob, Š. Byrne, B. Hegeduš (Ur.), *Težave v vedenju kot izziv* (str. 8-19). Ig: Center za usposabljanje, delo in varstvo Dolfke Boštjančič.
7. Redl, F. in Wineman, D. (1984). *Agresivni otrok*. Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.
8. Vec, T. (2007). Kaj lahko učitelj prispeva k temu, da bo imel v razredu več težav z vedenjem učencev? *Vzgoja in izobraževanje*, 38 (1), 4-9.
9. Warden, D. in Christie, D. (2001). Spodbujanje socialnega vedenja: dejavnosti za spodbujanje prosocialnih medosebnih veščin in vedenja. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.

Predstavitev avtorja: Simona Cokan, prof. slov. in soc., OŠ Juričevega Drejčka Ravne na Kor., Čečovje 24, 2390 Ravne na Kor., sicokan@gmail.com